

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра загальної та практичної психології

**Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти "магістр"**

з теми

**«Психологічні особливості адаптації учнів молодшого шкільного віку до
навчання в школі в умовах воєнного часу»**

Виконала здобувачка вищої освіти
освітньої програми Психологія
спеціальності Психологія
заочної форми здобуття вищої освіти

Скринецька Світлана Іванівна

Керівник: Дорофей С.В., кандидат
психологічних наук, ст.викладач

Рецензент: Панчук Н.П., кандидат
психологічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський, 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	8
1.1. Поняття та структура адаптації особистості у психології	8
1.2. Опис процесу адаптації учнів молодших класів до навчання	11
1.3. Психологічні аспекти адаптації учнів молодшої школи до освітнього процесу в умовах воєнного стану.....	17
Висновки до розділу І	25
РОЗДІЛ ІІ. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ АДАПТАЦІЇ УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ ДО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	27
2.1. Організація та процедура емпіричного дослідження	27
2.2. Аналіз та систематизація даних психодіагностичного дослідження..	34
Висновки до розділу ІІ	46
РОЗДІЛ ІІІ. ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ АДАПТАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ДО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	48
3.1. Роль психолога та педагога у сприянні адаптації учнів молодших класів до навчання в умовах воєнного стану.....	48
3.2. Корекційно-розвивальні програми та тренінги для учнів молодших класів.....	53
Висновки до розділу ІІІ.....	66
ВИСНОВКИ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	70
ДОДАТКИ	77

ВСТУП

Актуальність дослідження. Адаптація особистості є фундаментальним психологічним процесом пристосування до змін середовища, особливо критичним у воєнний час, коли стрес загрожує ментальному здоров'ю. В Україні війна перетворює освіту на арену стабілізації: школа стає простором безпеки, підтримки та стресостійкості. Концепція "Нова українська школа" акцентує компетентності (критичне мислення, комунікація, цифрова грамотність, адаптивність), що для молодших школярів - вразливої групи з інтенсивним розвитком - набуває ключового значення. Діти 6-7 років чутливі до впливів, а воєнні дії (тривоги, втрати, переміщення) ускладнюють входження в освітнє середовище, посилюючи тривожність і ризикуючи ПТСР.

Проблему адаптації до школи вивчали зарубіжні науковці (Ж. Піаже, А. Бандура, Г. Сельє, А. Маслоу) та вітчизняні (Л. Алексєєва, В. Москаленко, Л. Орбан-Лембрик, Т. Титаренко, О. Туриніна), фокусуючись на когнітивних, емоційних і соціальних аспектах. У воєнному контексті, за О. Беляєвою, І. Воровою, І. Гончаровою, О. Карман, Ю. Назаренко, Л. Шевченко, стрес знижує мотивацію, вимагаючи підтримки. UNESCO (2023) зазначає: тривоги та розлуки порушують концентрацію; лист МОН № 1/11769-22 (15.12.2022) визначає психологічну допомогу пріоритетом.

Теоретико-методологічна основа дослідження спирається на наукові концепції адаптації, сформовані представниками різних психологічних шкіл: зарубіжні (В.Адлер, А. Бандура, Ж. Піаже, Г. Сельє, А. Маслоу, К. Роджерс) та вітчизняні (Л. Алексєєва, Г. Балл, О. Кокун, Л. Орбан-Лембрик, С. Максименко).

Вагомий внесок у сфері дослідження питання адаптації до шкільного навчання зробили такі вчені як К. Абульханова-Славська, Л. Божович, А. Глушенко, Н. Жигайло, Я. Коломінський, В. Мухіна, О. Савченко; для молодшого віку - О. Атемасова, Л. Белік, І. Гончарук, С. Дорофей, Ю. Касьянова, Г. Крупник, В. Максименко, Г. Назаренко, Г. Опанасюк, В.

Прийменко. Деадаптацію аналізували Г. Березін, М. Битянова, Н. Гуткіна, Л. Зелена, Є. Ізотова, М. Ільїна, Г. Крайг, В. Медведєв, О. Молокова, Л. Онуфрієва, О. Скрипченко, Г. Хомич, А. Фурман.

Таким чином, актуальність теми зумовлена:

- потребою збереження психічного здоров'я дітей у кризових умовах;
- необхідністю врахування воєнних чинників у процесі адаптації першокласників;
- запитом практичної психології та педагогіки на ефективні програми підтримки школярів;
- недостатнім науковим і практичним опрацюванням проблеми адаптації саме в умовах воєнного стану в Україні.

Проблема психологічної адаптації молодших школярів у воєнний час набуває концептуального значення як механізм забезпечення успішного розвитку, навчання та соціалізації дитини. Це визначає важливість проведення цілісного дослідження та обґрунтовує вибір теми кваліфікаційної роботи: «Психологічні особливості адаптації учнів молодшого шкільного віку до навчання в школі в умовах воєнного часу».

Об'єкт дослідження - процес адаптації особистості.

Предмет дослідження - психологічні особливості адаптації учнів молодшого шкільного віку до навчання в умовах воєнного стану.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що процес адаптації першокласників до навчання у школі відбуватиметься успішніше за умови своєчасної діагностики рівня адаптації та впровадження корекційно-розвивальних програм, спрямованих на формування психологічної стійкості, розвиток соціальних навичок і зниження рівня тривожності в умовах воєнного стану.

Мета дослідження - виявити та проаналізувати психологічні особливості адаптації учнів молодшого шкільного віку до навчання в умовах воєнного часу, визначити чинники, що впливають на успішність цього процесу, та розробити психолого-педагогічні заходи для його оптимізації.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми адаптації особистості у психології.
2. Розкрити специфіку адаптації дітей молодшого шкільного віку до навчання з урахуванням когнітивних, емоційних і соціально-комунікативних аспектів.
3. Вивчити особливості адаптаційних процесів у молодших школярів в умовах воєнного часу та вплив психотравмуючих чинників на навчальну діяльність і міжособистісні стосунки.
4. Провести емпіричне дослідження рівня адаптованості першокласників у шкільному середовищі під час війни з використанням комплексу психодіагностичних методик.
5. Проаналізувати отримані результати та визначити основні труднощі у процесі шкільної адаптації молодших учнів в умовах війни.
6. Розробити та апробувати корекційно-розвивальні заходи й тренінги, спрямовані на підвищення психологічної стійкості та соціальної адаптованості школярів.

Методи дослідження: теоретичні -аналіз, синтез, систематизація, порівняння та узагальнення даних із наукових джерел;

емпіричні - спостереження за учнями у шкільному середовищі, анкетування, тестування, опитування батьків і вчителів;

Для виконання завдань даного етапу дослідження використано наступний діагностичний інструментарій:

- тест «Будиночки» (модифікація В. В. Ніколаєнко, О. Ф. Кислої);
- тест «Тривожність» (Р. Темпл, М. Доркі, В. Амен);
- методика «Малюнок родини» (С. Коробко);
- метод прихованої діагностики «Чотири етапи малювання страху» (Н. Карпенко);

математичні методи -статистична обробка результатів у SPSS (коефіцієнт кореляції Пірсона, t-критерій Стюдента для зв'язаних вибірок).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що в сучасних українських умовах воєнного стану здійснено системний аналіз психологічних особливостей адаптації учнів молодшого шкільного віку до навчання. Удосконалено наукові уявлення про структуру психологічної адаптації дітей молодшого шкільного віку, яка включає когнітивний, емоційно-вольовий та соціально-комунікативний компоненти. Поглиблене розуміння чинників, що ускладнюють процес шкільної адаптації в умовах тривалої соціальної нестабільності, зокрема зростання тривожності, порушення емоційної регуляції та обмеження міжособистісної взаємодії. Отримані результати сприяють розширенню науково-практичних підходів до психологічної підтримки дітей молодшого шкільного віку в умовах війни.

Теоретичне значення полягає у систематизації сучасних наукових підходів до проблеми адаптації дитини в умовах воєнного стану та інтеграції українських і зарубіжних наукових напрацювань. Результати дослідження поглиблюють розуміння механізмів адаптації у кризових ситуаціях і підкреслюють роль підтримки дорослих - батьків, вчителів, психологів - у зниженні стресового навантаження на дітей. Визначені показники шкільної адаптації можуть бути використані у подальших наукових розробках щодо психологічної допомоги дітям у надзвичайних умовах.

Практичне значення полягає у можливості застосування отриманих результатів у діяльності практичних психологів, педагогів та соціальних працівників. Розроблені діагностичні інструменти й критерії оцінки рівня адаптації учнів можуть бути використані у шкільній психологічній службі для своєчасного виявлення дітей із труднощами пристосування до навчального процесу. Крім того, розроблені корекційно-розвивальні програми й тренінги мають прикладний характер і можуть стати підґрунтям для впровадження у практику закладів загальної середньої освіти з метою оптимізації адаптаційного процесу та підвищення психологічної стійкості учнів молодшої школи в умовах війни.

Апробація результатів дослідження: основні результати кваліфікаційного дослідження було презентовано у 2 конференціях: «Професійна підтримка в умовах постконфлікту: європейський досвід для українських фахівців» Міжнародна науково-практична конференція. Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 23 травня 2025р.; “Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи“ XI Міжнародна науково-практична конференція. Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 27 жовтня 2025 р.

Публікації. Зміст і результати дослідження відображено у 2 публікаціях: Психологічні аспекти адаптації учнів початкових класів до освітнього процесу в умовах воєнного стану. «Професійна підтримка в умовах постконфлікту: європейський досвід для українських фахівців» Матеріали міжнародної науково-практичної конференції; Аналіз рівня адаптації молодших школярів до навчання в умовах воєнного часу. “Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи“ Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел, який налічує 78 найменувань, 3 додатки, 6 рисунків та 7 таблиць. Загальна кількість сторінок – 89 ст., кількість сторінок основного тексту- 69ст.

ВИСНОВКИ

1. У результаті теоретичного дослідження встановлено, що адаптація молодших школярів до навчання є багатокomпонентним психологічним процесом, який активізується у ситуації порушення життєвого балансу, охоплює інтеграцію психофізіологічних, емоційних, соціальних і когнітивних структур та спрямований на досягнення гармонії між вимогами освітнього середовища та внутрішніми ресурсами дитини. У воєнний час цей процес ускладнюється деструктивними факторами: стресом від повітряних тривог, соціальними втратами (15% учнів - ВПО), сімейними розлуками (10% сімей) та економічними труднощами (20% сімей), що призводить до підвищеної тривожності, демотивації, ізоляції та зниження працездатності. Серед психологічних умов успішної адаптації визначено: емоційну стабільність, соціальну згуртованість, сімейну підтримку, культурну релевантність методик (українські казки, символіка) та розвиток резилієнсу через збереження ресурсів і позитивні емоції.

2. Було удосконалено комплекс психодіагностичних методик для оцінки рівня адаптації за її ключовими компонентами: психофізіологічним, емоційним, соціальним та діяльнісним. Застосовано тест «Будиночки» (у модифікації українських авторів), тест «Тривожність» (Темпл, Доркі, Амен), методику «Малюнок родини» (Коробко), «Чотири етапи малювання страху» (Карпенко), шкалу Спілбергера, анкетування батьків і вчителів. Застосування комплексу забезпечило високу валідність і надійність результатів. За підсумками констатувального етапу з'ясовано, що 64-69% учнів мають високий рівень адаптації, 18-30% - середній, 6-12% - низький, з тривожністю у 10% та ПТСР у 12% (кореляція $r=0.48$ між тривожністю та дезадаптацією). Анкетування батьків (87.5% позитивне сприйняття школи) та оцінка вчителів (64% високий рівень) виявили позитивну динаміку адаптації, але бар'єри (воєнний стрес, ізоляція) потребують корекції. За допомогою t-критерію

Ст'юдента ($p < 0.05$) і Cohen's $d = 0.5$ підтверджено статистично значущі відмінності, що обґрунтовує необхідність індивідуальної корекції.

3. Розроблена авторська комплексна корекційно-розвивальна програма «Сонячний шлях» спрямована на зниження тривожності, формування адаптивної поведінки та розвиток резилієнсу через інтеграцію арт-терапії, казкотерапії («Котигорошко») та ігрових методів («Скарб впевненості»). Програма розрахована на 8 занять (30 хв, 1 раз/тиждень), з участю 42 учнів, 5 педагогів і 10 батьків, тривалістю 8 тижнів (офлайн/онлайн), з фокусом на зону дезадаптації (6% з низькою мотивацією, 12% з ПТСР, 15% ВПО), тренінгами для педагогів («Гавань спокою») та вебінарами для батьків («Розуміння дитини»). Результати формувального експерименту підтвердили її ефективність: рівень тривожності знизився на 12-20%, згуртованості - зріс на 25%, самооцінки - на 15%, з достовірними відмінностями між групами ($t = 5.1 - 6.3$; $p \leq 0.01$). Після впровадження учні продемонстрували зростання рефлексивності, соціальної впевненості, емоційної стабільності та готовності до навчання. Таким чином, програма довела свою результативність як психолого-педагогічний засіб оптимізації адаптації молодших школярів у воєнний час.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєва Л. В. Проблема адаптації першокласників до навчальної діяльності. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: збірник наукових праць. 2007. №3(5). С. 143-151.
2. Атемасова О. А. Проблеми розвитку та корекції емоційної сфери молодших школярів. Комплекс матеріалів. Харків: «Ранок». 2011. 12 с.
3. Андросович К. Феномен адаптації як предмет наукового аналізу. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2016. Вип. 3(46). С. 24.
4. Белік Л. А. Адаптація першокласників до школи. Відкритий урок: розробки, технології, досвід. 2012. № 6. С. 36-39.
5. Барановська С. М. Особливості розвитку соціальних навичок у молодших школярів в умовах війни. Педагогіка і психологія. 2024. С. 134-141.
6. Бєляєва М. В. Вплив військових конфліктів на розвиток особистісної ідентичності у молодших школярів. Психологія війни: виклики та можливості. 2024. С. 82-89.
7. Бойко Т. І. Стратегії адаптації дітей до умов війни: досвід роботи з молодшими школярами. Виховання та розвиток дітей. 2024. С. 50-57.
8. Бондаренко О. В. Роль батьків у допомозі дітям адаптуватися до нових реалій під час війни. Психологія сім'ї. 2023. С. 80-87.
9. Бондаренко В. Проблеми соціальної адаптації школярів в умовах воєнного часу. Теорія, методика і практика навчання. 2022. № 2 (93). С. 78-94.
10. Бохонкова Ю. О. Соціально-психологічна адаптація першокурсників до умов вищих навчальних закладів : монографія. Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Луганськ, 2011. 199 с.
11. Боярин Л. В. Теоретичний аналіз вивчення проблеми соціальної адаптації у психологічній літературі. Теоретичні та прикладні проблеми психології. 2013. № 3(32). С. 54-60.

12. Волошина Т. О. Вплив війни на соціалізацію молодших школярів. Виховання та розвиток дитини. 2024. С. 130-137.
13. Воронова І. П. Психологічні особливості розвитку молодших школярів в умовах війни. Психологія навчання та виховання. 2024. С. 111-118.
14. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. [2-ге вид.]. Київ: Каравела. 2009. 400 с.
15. Галус О. М. Історіографічна основа досліджень процесу адаптації особистості у працях вітчизняних учених-психологів. Педагогічний дискурс. 2013. № 15. С. 140-146.
16. Герасимова І. В. Механізми адаптаційних процесів. Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки. 2017. Вип. 7. С. 15-24.
17. Гончарук І. Створення вчителем комфортних умов для адаптації першокласників до навчання у школі. Початкова школа. 2013. № 7. С. 42-44.
18. Гончарова А. В. Соціально-психологічні аспекти адаптації дітей до навчання в умовах війни. Психологія розвитку. 2023. С. 90-97.
19. Губарева С. І. - «Адаптація молодших школярів до навчання в умовах воєнного часу». Кваліфікаційна (магістерська) робота, Криворізький державний педагогічний університет, захищена 09.12.2024 р.
20. Даниленко І. В. Психологічна допомога дітям в умовах війни: стратегії та методи. Психологічна допомога дітям війни. 2023. С. 96-103.
21. Закон України «Про освіту»: редакція від 6.04.2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
22. Караман О. Соціальні характеристики дітей і молоді -жертв гібридної війни на сході України. Вісник Луганського національного університету. Серія : Педагогіка і психологія. 2019. №1. Ч. 1. С. 14-23.
23. Дорофей С.В. Розвиток творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії."Габітус.Науковий журнал з соціології та психології" Причорноморський науково-дослідний інституту економіки та інновацій :Видавничий дім"Гельветика". №24.2021.С.140-145

24. Касьянова Ю. П. Адаптація молодших школярів до навчання в умовах війни: роль підтримки з боку соціуму. Педагогічні інновації в умовах криз. 2024. С. 75-82.

25. Касьянова В. Р. Вплив війни на розвиток особистості молодшого школяра : кваліфікаційна робота. Кривий Ріг, 2025. 53 с. <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/11882>

26. Казаннікова О.В. Діагностика та корекція тривожності у дітей молодшого шкільного віку. Методичні рекомендації. Херсон: Айлант, 2006. 24 с.

27. Карпенко Н.В. Діагностика психічного розвитку в роботі педагога (вчителя, вихователя): навч. посібник. К.: Каравелла, 2008. 192 с.

28. Кокун О. М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності: монографія. Київ : Міленіум, 2004. 265 с.

29. Коробко С. Л. Коробко О. І. Нова українська школа: діагностична та корекційно-розвивальна робота з молодшими школярами: навчально-методичний посібник. Київ : Літера ЛТД, 2021. 160 с.

30. Коробко І. М. Анкета перевірки шкільної адаптації учнів НУШ. URL: <https://naurok.com.ua/anketa-perevirki-shkilno-adaptaci-5-klasiv-nush-306219.html>

31. Колмикова О. Школа майбутнього першокласника. Успішна адаптація дітей 6-річного віку. Початкова освіта. 2012. № 30. С. 4-10.

32. Крупник Г. А. Особливості психологічного супроводу адаптації першокласників до навчального процесу. Таврійський вісник освіти. 2014. № 2 (46). С. 251-257.

33. Лавровська С. М. Психологічні передумови успішної адаптації учнів у першому класі. Шкільному психологу. Усе для роботи. 2013. № 4. С. 5-12.

34. Ланчук Г., Гненна Л. Адаптація молодших школярів до навчально-виховного процесу. URI: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/10726> (дата звернення 7.02.24).

35. Лемешева Т. Є. Етапи соціалізації дитини: підготовка до школи та адаптація першокласників. Таврійський вісник освіти. 2013. № 4. С. 270-278.
36. Максименко С., Максименко К. Адаптація дитини до школи. Київ : Мікрос-СВС. 2003. 111 с.
37. Максимова Н. Ю., Грись А. М., Манілов І. Ф. та ін. Психологічні механізми адаптації девіантів до сучасного соціокультурного середовища: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2015. 254 с.
38. Марінушкіна О. Є. Адаптація учнів до шкільного навчання. 1-10 класи. Харків : Ранок. 2011. 324 с.
39. Мотков С. О. Адаптаційні механізми особистості. Психологія і особистість. 2019. №1 (15). С. 22-36.
40. Мішкулинець О.О. Дитяча адаптація як проблема педагогічної соціальної психології. Наука і освіта. Спец. вип.: проект «Когнітивні процеси та творчість». 2010. С. 224-228.
41. Назаренко Г. І. Шестирічна дитина в школі : методичні рекомендації для вихователів дошкільних закладів, учителів початкових класів та батьків. Харків. 2006. 32 с.
42. Нестайко І. Соціальна адаптація та інтеграція внутрішньо переміщених осіб в результаті війни. Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки: II Міжнародна наукова конференція. 2022. Київ. С. 20-22.
43. Ніколенко В.В. -«Психологічна готовність дітей молодшого шкільного віку до навчання в умовах реформування української школи». Рік: 2021, Сумський державний педагогічний університет ім. А.С. Макаренка, С. 38, repository.sspu.edu.ua
44. Орлова М. В. Війна як фактор, що змінює когнітивний розвиток молодших школярів. Дитяча психологія: теорія та практика. 2024. С. 65-72.
45. Онуфрієва Л.А., Чайковський О.М. Психологія девіантної поведінки: навч.метод.посібник, Кам'янець- Подільський:Видавець Ковальчук О.В, 2024. 172 с. <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7837>

46. Опанасюк Г. Алгоритм супроводу дітей в адаптаційний період. Психолог. 2009. №3-4. С. 12-18.
47. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : підручник. Київ.: Центр учбової літератури. 2005. 448 с.
48. Павелків Р. В. Вікова психологія : підручн. Київ : Кондор, 2015. 469 с.
49. Прийменко В. Ефективна адаптація першокласників : програма підтримки. Психолог. 2010. № 33. С. 4-10.
50. Опанасюк Г. Алгоритм супроводу дітей в адаптаційний період. Психолог. 2009. №3-4. С. 12-18.
51. Психологу для роботи. Діагностичні методики: збірник / Уклад.: М. В. Лемак, В. П. Петрище. Ужгород: Видавництво Олександра Гаркуші. 2011. 616 с.
52. Про рекомендації для працівників закладів дошкільної освіти на період дії воєнного стану в Україні. Лист МОН № 1/3845-22 від 02.04.22 року. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://ru.osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/86206/> (дата звернення 2.04.2024).
53. Романова М. В. Особливості соціальної адаптації молодших школярів в умовах війни. Психологія та соціальні науки. 2024. С. 77-84.
54. Радченя І. В., Купіна І. О. - «Актуальні питання адаптації дітей молодшого шкільного віку до навчання в умовах воєнного стану». Матеріали конференції / доповідь 2023 (ХНПУ).
55. Савченко Н. В. Підготовка вчителів до роботи з дітьми, постраждалими від війни. Освітні технології. 2024. С. 88-95.
56. Сердюкова І. М. Теоретичний аналіз вивчення проблеми адаптації у вітчизняній психологічній літературі. Актуальні проблеми психології. 2015. Т.1. Вип.43. С. 130-136.
57. Сікора Я. Адаптація як об'єкт наукового дослідження: психолого-педагогічний аналіз. Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. : Педагогіка. Соціальна робота. 2022. Вип. 2 (51). С. 135-139.

58. Токарева Н. М., Шамне А. В. Вікова та педагогічна психологія : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : НУБіП, 2017. 548 с.
59. Тищенко Ю. В. Підтримка дітей під час війни: роль батьків у соціалізації учнів. Психологія дітей війни. 2023. С. 71-78.
60. Темпл Р., Доркі М., Амен В. Тест тривожності: методичні рекомендації. Київ : Основа, 2001. 120 с.
61. Фроленкова Н.О, Купіна І.О. Адаптація дітей дошкільного та молодшого шкільного віку до навчання в умовах воєнного стану. Перспективи та інновації науки. Серія Педагогіка і психологія. 2022. № 7. С.471-482.
62. Цилєв В. Діагностика психологічної готовності дітей до школи. Все про адаптацію. Психолог. 2012. № 25-26. С. 14-21.
63. Чирков В., Соколова О., Сорокіна О. Методика «Експертна оцінка адаптованості дитини до школи». Психолог. 2003. Серпень. С. 25-29.
64. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор. 2007. 640 с.
65. Шевченко Л. П. Психологічна підтримка молодших школярів під час війни: роль батьків та вчителів. Психологія і педагогіка. 2024. С. 112-119.
66. Шевчук Т. П. Дихальні вправи для зниження тривожності учнів. Психолог. 2024. № 4. С. 25-32.
67. Шевчук Р. В. Особливості адаптації молодших школярів до навчання в умовах війни. Психологічна освіта. 2024. С. 45–52. URI: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/11882>
68. Bandura, A. Self-efficacy: the exercise of control. New York: W.H. Freeman. 2007. 604 p.
69. Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design / reissue. Cambridge : Harvard University Press, 2009. 330 p.
70. Education Cannot Wait (ECW). (2024). Multi-Year Resilience Programme (MYRP) for Ukraine 2024-2026. ECW Programme Report. Retrieved from <https://www.educationcannotwait.org/our-investments/ukraine-myrp-2024-2026>

71. Flavell J. H. Cognitive Development / 4th ed. Upper Saddle River : Prentice Hall, 2002. 423 p.
72. Hobfoll, S. E., Halbesleben, J., Neveu, J.-P., & Westman, M. (2018). Conservation of resources in the organizational context: The reality of resources and their consequences. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 5(1), 103-128. <https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-032117-104640>
73. Maslow A. H. Motivation and Personality / trans. Kyiv : Psikheia, 2001. 352 p.
74. National Education Association (NEA). (2023). Supporting displaced students in crisis: The role of teachers in fostering resilience. NEA Policy Brief. Retrieved from <https://www.nea.org/resource-library/supporting-displaced-students-2023>
75. Petrova, O., & Ivanenko, L. (2025). Secondary traumatization among Ukrainian teachers during wartime: The role of school psychologists. *International Journal of Educational Research*, 128, 102456. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2025.102456>
76. Selye, H. (2020). Selye, Hans. In M. D. Gellman (Ed.), *Encyclopedia of Behavior Medicine*. Springer. https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-3-030-39903-0_56
77. UNESCO. (2025). Ukraine: 140,000 children, parents and educators benefiting from UNESCO-backed psychosocial and educational centers. UNESCO Education Sector Report. Retrieved from <https://www.unesco.org/en/articles/ukraine-140000-children-parents-and-educators-benefiting-unesco-backed-psychosocial-and-educational>
78. van der Kolk B. The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma. New York : Penguin Books, 2014. 464 p.